

МОЛОДІЖНА АСОЦІАЦІЯ РЕЛІГІЄЗНАВЦІВ

Молодежная ассоциация религиоведов

Youth Association for the Study of Religions

РЕЛІГІЄЗНАВЧІ НАРИСИ

РЕЛИГИОВЕДЧЕСКИЕ ОЧЕРКИ

Essays on Religious Studies

1

Норд-Прес

Донецьк - 2010

УДК 294.527

ББК 86.39

Р 36

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Лариса ВЛАДИЧЕНКО

Олександра ДЗЮБА

Олег КИСЕЛЬОВ (*головний редактор номеру*)

Вікторія КРИШМАРЕЛ

Ольга МУХА

Віталій ХРОМЕЦЬ

Р 36 Релігієзнавчі нариси — Донецьк: Норд-Прес, 2010. — 188с.

ISBN 978-966-966-380-445-3

Свідоцтво про реєстрацію КВ № 15424-3996 Р

УДК 294.527

ББК 86.39

Религиоведческие очерки — Донецк: Норд-Пресс, 2010. — 188с.

Essays on religious studies — Donetsk: Nord-Press, 2010. — 188с.

ISBN 978-966-966-380-445-3

© Молодіжна асоціація релігієзнавців

© Автори статей, перекладачі, упорядники

ЗМІСТ

<i>Від редколегії</i>	4
-----------------------------	---

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО У СХІДНІЙ ЄВРОПІ

<i>Лариса Владиченко</i> Релігієзнавство в Україні: освітні, наукові та громадські інституції.....	5
<i>Хенрик Хоффманн</i> Польское религиозоведение: традиция и современное состояние.....	18

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ

<i>Олександр Саратін</i> Проблема сутності релігії у дискурсах вітчизняних релігієзнавців: «парадигмальний» підхід та його альтернативи.....	26
<i>Олександра Дзюба, Віталій Хромець</i> Системний вимір релігії: теоретико-методологічні аспекти.....	38
<i>Сергій Капранов</i> Конфуціанство – релігія чи світське вчення?.....	49

ІСТОРІЯ РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ ДУМКИ

<i>Іван Мирошников</i> История изучения Евангелия от Фомы.....	61
--	----

ІСТОРІЯ РЕЛІГІЙ В УКРАЇНІ

<i>Тетяна Котлярова</i> Особливості функціонування іконоборства в Київській Русі.....	84
<i>Денис Брильов</i> Нариси з історії суфізму на українських теренах.....	98
<i>Анна Марія Басаурі Зюзіна</i> Історія розвитку Гаскалі на території України (кінець XVIII – початок XX ст.).....	106

ПЕРЕКЛАД

<i>Родней Старк</i> Секуляризація – спочивай із миром.....	117
--	-----

АРХІВ

<i>Николай Боголюбов</i> Философия религии (фрагмент).....	148
--	-----

НОВИНКИ ЛІТЕРАТУРИ

<i>Ігор Шабан</i> Рецензія на: <i>Кисельов О.</i> Феномен екуменізму в сучасному християнстві.....	167
<i>Ольга Кирилова</i> Релігієзнавча міфологія та релігійний міф. Рецензія на: <i>Костюк О.</i> Релігійний міф: становлення та трансформація.....	170
<i>Денис Брильов</i> Рецензія на: <i>Богомолов О., Данилов С., Семиволос І.</i> Іслам і політика ідентичностей в Криму.....	175
<i>Михайло Якубович</i> Рецензія на: <i>Caldwell C.</i> Reflections on The Revolution in Europe: Immigration, Islam and the West.....	177
Бібліографія українського релігієзнавства – 2009.....	179
Автори.....	184

СИСТЕМНИЙ ВИМІР РЕЛІГІЇ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИ АСПЕКТИ

Першочерговою проблемою для пострадянського релігієзнавства є напрацювання валідної методології наукового дослідження. Крок номер один до її вирішення – виокремлення сутності, структури та функцій релігії. Таке «виокремлення» є виключно теоретико-методологічною дією релігієзнавця, яка має на меті створення базової аналітичної моделі релігії, котру можна буде застосовувати для дослідження конкретних релігійних систем.

Підходи, що дали змогу досліджувати феномен релігії не з теологічної, а з наукової точки зору, сформувалися у релігієзнавчій думці вже в середині ХІХ століття: коли завданням нової гуманітарної науки стає неупереджене дослідження релігії й утверджується один з базових методів – компаративний. Його застосування дало підстави стверджувати, що, не дивлячись на те, що «існують різноманітні конкретні релігії, кожна з яких виявляється більш або менш організованою сукупністю релігійних вірувань і практик»¹, в них усіх є щось спільне, «...всі вони мають деякі спільні риси, а абстрагування дозволяє їх виокремити»². Батьки-засновники релігієзнавства М. Мюллер, П. Шантепін де ла Соссе, К. Тіле заклали необхідне теоретико-методологічне підґрунтя для науки, яку в нашій традиції називають релігієзнавством. Але, якщо згадані дослідники намагалися дистанціюватися від ідеологічних конотацій (вони належали до християнської традиції, а останні два взагалі були пасторами реформаторської церкви), то радянське релігієзнавство свідомо ставало заангажованим через функціонування в формі наукового атеїзму. Внаслідок цього пострадянське релігієзнавство отримало «у спадок» низку евристично неспроможних принципів і методів. Академічне ж релігієзнавство має бути світоглядно незаангажованим. Останнє проявляє себе у спробах остаточно вказати на причини появи релігії. Не є емпірично доведеною думка, що релігія має соціальну природу (те, що в радянській традиції було прийнято називати соціальними коренями релігії), і не існує несуперечливого положення, яке б обґрунтовувало дане твердження. З матеріалістичної точки зору, свідомість

¹ Мосс М. Социальные функции священного. – СПб., 2000. – С. 268.

² Там само.

людини, по-перше, є проявом високоорганізованої матерії мозку, а, по-друге, є похідною від праксису, тобто від діяльності людини як соціальної істоти, головною характеристикою якої є праця. Сама ж праця – це вже усвідомлена дія, а тому не можна обґрунтувати виникнення свідомості внаслідок праці, оскільки праця є усвідомленою дією. Так, людину ми фіксуємо як свідому, соціальну і релігійну одномоментно.

Тому в релігієзнавчих дослідженнях доцільним є звернення до трансценденталістської (феноменологічної) позиції, яка обмежується фіксацією «необхідних умов» існування й функціонування релігії, та відмовляється від питання про причини їх походження. Тобто: ми повинні визначити граничні умови існування релігії, що уможливується лише через виокремлення сутності, структури і функцій релігії.

Релігія як система

Розгляду структури й функцій релігії має передувати розгляд релігії як системи. Кожна релігія має історію, тобто є унікальною системою. Застосування компаративного методу дає підстави стверджувати, що в релігіях можна виявити певні спільні риси. Тому, аналітично, можна сконструювати замкнену модель, або як її називає Т. Парсонс: «стабільну систему»³. Це робиться для того, щоб чітко виокремити компоненти, які притаманні релігії; крім того, потрібно показати, що кожен компонент є притаманним системі, яка називається релігійною. Це означає, що ми свідомо дистанціюємося від розгляду взаємодії релігійної системи з іншими системами. Зважаючи на обсяг статті, слід обмежитися тільки методологічними зауваженнями щодо виокремлення базових елементів; і це буде саме те, що іманентно притаманне кожній релігії, й те, що відрізняє її від інших соціальних систем. Це такі компоненти: ядро (сутність) релігії чи системоутворюючий фактор, базова структура релігії, яка містить базові елементи системи, та функції, які є предметним вираженням елементів структури.

Релігійна система

Система (від гр. *συστήμα* – складене з частин, з'єднане) визначається наступним чином: «Це категорія, що позначає об'єкт, організований в якості цілого, де енергія зв'язків між елементами системи перевищує енергію їх зв'язків з елементами інших систем, і задає онтологі-

³ Парсонс Т. Функциональная теория изменения // Американская социологическая мысль: Тексты. – М., 1994. – С. 467.

чне ядро системного підходу, ...а семантичне поле такого поняття системи включає терміни «зв'язок», «елемент», «ціле», «єдність»⁴. Поняття структури (лат. *struktur* – будова, розташування, порядок) є тісно пов'язаним з поняттям системи й визначається як «...сукупність внутрішніх зв'язків, будова, внутрішній устрій об'єкту... поняття системи і споріднені з ним (зв'язок, відношення, взаємодія) відіграють важливу роль в загальній теорії систем й при застосуванні системного підходу в різних галузях діяльності; поняття С. тісно пов'язане з поняттям функція»⁵. Також необхідним є розуміння того, що структура і система не є синонімами, структура – це «... деякий аспект системи, який володіє відносною стійкістю»⁶.

В дійсності існує паралельно певна кількість соціальних систем, а тому ми не можемо говорити про релігійну систему в однині, а мається на увазі, що існують конкретні релігійні системи, в конкретних історичних умовах і кожна має свою унікальну структуру. Для зручності аналізу соціальних систем, для того, щоб виокремити певні характерні, типові риси цих систем, Т. Парсонс пропонує ввести таке поняття як «стабільна соціальна система», яка не існує в дійсності, а є лише моделлю для побудови загальної теорії.

Відомий теоретик системного підходу А. Уйюмов визначає систему наступним чином: «Множина об'єктів є системою, якщо відношення між ними володіють певними властивостями»⁷. Тобто всі елементи такої системи як релігія мають перебувати в таких відношеннях один з одним, що так чи інакше відображають, чи, краще сказати, знаходяться в кореляції до головного системоутворюючого відношення. Проблема ж полягає в тому, щоб знайти таке відношення, що дозволить говорити про них як про релігійні системи. Задати системоутворююче відношення – це те саме, що й визначити сутність релігії, мовою релігієзнавства.

Важливо також вказати на те, що сутність релігії – це дещо таке, що існує лише в інтерпретативних формах на рівні кожної релігії; на рівні аналітичного розгляду релігія береться в чистому вигляді, це необхідний «нуль» для побудови її аналітичної моделі, використовуючи мову математики.

⁴ Новейший философский словарь. – Минск, 1998. – С. 679.

⁵ Там само. – С. 686.

⁶ Парсонс Т. О структуре социального действия. – М., 2000. – С. 677.

⁷ Логика и методология системных исследований. – К., Одеса, 1997. – С. 23.

Сутність релігії

Кожна релігія констатує розмежування на сферу сакрального і профанного, а також пошук взаємодії з цим сакральним через мінімізацію або нівеляцію профанного. Тобто, простіше кажучи, будь-яка релігія передбачає трансцендування світу. Термін сакральне (священне) випробуваний у релігієзнавстві як надзвичайно ефективний (і як більш нейтральний) на позначення того найвищого, що є в релігії. Саме сакральне, за своїм характером, існує тільки на рівні інтерпретативних форм в релігійних традиціях і постає специфічним предметом переживання релігійної людини. Знову ж таки, термін переживання використовується як поняття феноменології, тобто як безпосереднє внутрішнє схоплення явища. Переживання як процес слід відрізнити від його змісту, пережитого – і від предмету переживання. Разом з тим, акт переживання, його зміст і предмет, до якого переживання було віднесене, утворюють живу цілісність. Усвідомлене переживання завжди є інтенціональним. Інтенціональність же «існує у вигляді єдиної структури акту полагаання (ноезіс) предметного смислу (ноеми), причому останній не залежить від існування предмету чи його даності»⁸. «Переживати» – це означає дозволити впливати на себе чомусь або комусь, прожити або випробувати щось, при чому предмет переживання може не володіти реальним існуванням. Переживання – це щось, на основі чого можливе чуттєве та раціональне пізнання, тобто, воно забезпечує можливість як гносеологічного акту, так й взагалі побудови будь-якої онтології. В нашому випадку переживання сакрального – це і є той необхідний мінімум, який робить можливим існування релігії. Тому переживання сакрального і є тією сутнісною ознакою релігії, її ядром або системоутворюючим фактором (мовою системного підходу), а те, що породжується, є похідним (йдеться, звісно, про феноменологічну причинність) по відношенню до сутності релігії. Але сутність релігії виявляє себе лише за допомогою цього «похідного», що є нічим іншим, як структурними елементами релігії.

Структура релігії

Ще К. Тіле стверджував, що необхідно «провести чітке розмежування між способами прояву й складовими частинами релігії»⁹.

Головна умова виокремлення структурних елементів є такою –

⁸ Новейший философский словарь. – Минск, 2001. – С. 427.

⁹ Тіле К. Основные принципы науки о религии // Классики мирового религиоведения. Антология. – М., 1996. – С. 169.

вони мають бути притаманні будь-якій релігії (а не лише християнству чи світовим релігіям, як це дуже часто не враховують дослідники) і повинні носити характер елементарних одиниць, тобто один елемент не може бути включений в обсяг іншого. Такі структурні елементи ми називаємо базовими. Ми виокремлюємо три базові структурні складові релігії: цінності, віровчення, культ.

1. Релігійні цінності. Цінність – одна з основних понятійних універсальї філософії, «атомарні складові» найглибиннішого шару всієї інтенціональної структури особистості – в єдності предметів її прагнень..., особливого переживання-володіння... і зберігання свого «надбання» в схованках серця..., – які конституують її внутрішній світ як «унікально-суб'єктивне буття»¹⁰. І, якщо релігійні почуття конституують внутрішній світ, то з приводу цінностей у повсякденному житті не рефлектують; тому це скоріше афективна, а не рефлексивна частина релігійного комплексу, пов'язана з почуттями: як почуття цінного і нецінного, святого й грішного, прекрасного і потворного тощо. Релігійні цінності – це глибинний пласт, який є, але як він є – сказати важко.

2. Релігійне віровчення. Віровчення існує в різних формах: міфах, догматах, доктринах, концепціях, теологуменах тощо. Або словами І. Ваха: «...теологічні, космологічні, антропологічні концепції послідовно втілюються в термінах міфу, доктрини й догми»¹¹. Віровчення можна визначити як теоретичне оформлення переживання сакрального. Віровчення – це продукт мислинневої діяльності, який можна показати через виокремлення форм його функціонування.

2.1. Релігійна онтологія. Будь-яка релігія має віру чи вірування про те, що перевищує світ феноменального, це, крім усього іншого, фіксується на рівні віровчення. Потрібно констатувати, що сфера сакрального протиставляється світу мирському – сфері профанного. Релігійна свідомість подвоює світ. Кожна з релігій таке подвоєння розуміє (інтерпретує) по-різному, кожна з релігій пропонує свою теологію, у вузькому значенні цього слова, тобто «наповненість» цих двох сфер. Світ сакрального і профанного населяється богами, демонами, духами, а якщо це, наприклад, монотеїстична релігія, то світ сакрального і про-

¹⁰ Мэлони Н. Религиозный опыт: феноменологический анализ уникального поведенческого события // Психология религиозности и мистицизма. – М., 2000. – С. 236.

¹¹ Вах И. Социология религии. Часть I «Методологические пролегомени» // Социология религии: Классические подходы: Хрестоматия / М.П. Гапочка, Ю.А. Кимелев (сост.). – М., 1997. – С. 230.

фанного зображуються як сфери, що чітко підпорядковані Єдиному початку – Єдиному Богу. На рівні онтологічної частини релігійного віровчення розглядаються також причини подвоєності світу. Це відтворюється на рівні архетипу відходу від сфери сакрального (гріхопадіння, наприклад). Чим далі людина від сакрального, тим гірше для неї. Це уявлення є основою вчення про зло (про зло, злих). Тому виникає природне прагнення релігійної людини до кращого світу, світу сакрального, якому віддається перевага над світом профанного.

2.2. *Релігійна антропологія.* На рівні віровчення також фіксуються відношення до сфери сакрального; мається на увазі, що повинно бути покладено в основу відносин людини зі світом сакрального – з Богом або богами, демонами, духами тощо.

Людина є проявом сакрального, тому в людини є щось, що робить її спорідненою з сакральним. Крім того, це «щось» має незнищений характер.

2.3. *Релігійне вчення про одкровення.* Кожна релігія має одкровення у широкому розумінні цього слова. Йдеться про якусь первинну модель, яка розкриває найбільш ефективну взаємодію зі сферою сакрального; кожна окрема релігія пропонує свою унікальну модель взаємодії. «Релігійні традиції описують декілька міфологічних сцен, де божества активно взаємодіють з людьми. Такого роду сцени називаються ситуаціями подвійної ролі, оскільки включають взаємодію між ролями, або моделями поведінки божества і людини»¹². Одкровення можуть відноситися як до колективу: космологічний міф в архаїці, священні писання в розвинутих релігіях, так і до окремого індивіда – індивідуального об'явлення містика.

Ці три компоненти змісту релігійного віровчення визначають загальну платформу, на якій ґрунтується релігійний досвід. Це можна зобразити у вигляді герменевтичного кола: релігійна людина спрямовується на сферу сакрального (це є мета), тому що в самій людині є щось від сфери, на яку вона спрямовується (тому є на що спрямовуватися, є хто спрямовується), і є механізм спрямування, тобто модель дана як одкровення. Ця тричленна схема була б не завершеною, якби релігійна людина також не очікувала результатів своєї релігійної діяльності. Потрібен ще один компонент змісту релігійного віровчення – це вчення про очікування, в широкому смислі.

2.4. *Вчення про очікування (сотеріологія).* Подвоєння на існуван-

¹² Див.: Новейший философский словарь. Минск, 2001. – С. 26-27.

ня справжнє й несправжнє (сакральне і профанне) є результат неправильної поведінки людей. Тому людина прагне подолати цю подвоєність, розуміючи її негативно. Долання подвоєності відбувається засобами правильної дії. Такі правильні моделі дії пропонує віровчення кожної традиції. Дуже часто цьому сприяє посередник: патрон ініціації, герой, месія, спеціальні божества, пророки, святі тощо.

Іншими словами, віровчення – це нібито самоопис релігії, те суттєве, фіксація якого з подальшим теоретичним узагальненням дозволяє релігієзнавцю виокремити типове, яке об'єднує певну широку групу релігій.

3. Релігійний культ. Релігійний культ – це оформлення в дію переживання сакрального. Важливим у висвітленні цього пункту є три «дії»: 1.Звернення людини до Вищого; 2. «Звернення» Вищого до людини; 3. Релігійна громада. Ці три складові утворюють культову практику релігії.

Наперед зауважимо, що коли йдеться про історичні форми релігії, такий елемент структури релігійного комплексу як культ є обов'язковим, але в деяких релігійних напрямках та окремих релігійних конфесіях культова практика поступово індивідуалізується; у цьому випадку один з структурних елементів культу виходить на перший план чи взагалі починає домінувати.

3.1. Звернення людини до Вищого (до сакрального). У культовій практиці чільне місце займає спрямованість на сферу сакрального – це досягається шляхом визначених дій-звернень до Вищого, як-от: молитва, заклинання тощо. Цим самим людина визнає існування чогось такого, що має відмінне від її, людського, існування статус (Бог, боги, демони, духи тощо), і з яким вона має налагоджувати і підтримувати зв'язок. Залежно від релігії цей зв'язок має свою специфіку, але забезпечується за допомогою того, що щось віддається від сфери людини вищій сфері задля отримання того, про що проситься – це жертва (жертвопринесення) у широкому розумінні.

3.2. «Звернення» Вищого (сакрального) до людини. Звернення Вищої сфери (Бога, богів, демонів, духів тощо) відбувається у різноманітний спосіб – це можуть бути будь-які прояви сакрального, виражені в певних символах.

3.3. Релігійна громада. Коли йдеться про релігійний культ обов'язковою складовою є релігійна громада, тому що релігія включає соціальну компоненту. Кожна релігія має власне розуміння об'єкту поклоніння й відмінну від інших форму звертання до нього, але яке має типові риси для окремо взятої релігії. Те ж саме можна сказати про «звертання» Вищого до людей. Це й обґрунтовує існування релігійної

громади, яка об'єднується навколо спільності уявлень.

Зауважимо, що, хоча культова практика має певні стереотипні, усталені риси, але людина не лише механічно відтворює культові дії, власне вона врешті-решт і творить праксеологію певної релігії.

Отже, ми маємо такі базові елементи структури: цінності, які творять афективно-емоційну частину релігійного комплексу; віровчення, яке творить рефлексивно-теоретичну частину релігії; та культ, який творить практично-дійову частину.

Функції релігії

В аналітичній моделі функції релігії мають демонструвати те, яким чином релігія себе виявляє. Іншими словами, це дія сутності й структури релігії. Тобто функція – це специфічне опредмечення елементів структури релігії. Завдяки функціям певне соціальне явище забезпечує стабільність свого існування.

Р. Мертон вказує на нестрогість у використанні терміна «функція» в контексті структурно-функціональних досліджень, що призводить до непослідовності й нечіткості в їх здійсненні. Так, головною вадю постає ототожнення об'єктивної «функції» із суб'єктивними «застосуванням», «корисністю», «ціллю», «мотивами», «наслідками». Такої помилки припускаються й деякі сучасні дослідники, знаходячи в релігії такі функції, як «просвітницько-освітня», «благодійницька», «особисто-формуюча»¹³. Вочевидь знаходження в релігії «таких» функцій має бути обмежене конкретною релігійною системою в певний період часу, бо така функція не є характерною для всіх релігій, не є базовою. Якщо ж є такий базовий структурний елемент як віровчення, в якому специфічним чином проявляється сутність релігії, може і повинно породжувати функцію, але на цю функцію може впливати й інший, навіть не базовий елемент. Ми просто аналітично виокремлюємо базову функцію від базового структурного елементу. І ще один момент: базова функція – це сума функціональних виявів всіх трьох елементів структури, вони творять три різні аспекти однієї функції.

Запропонуємо й власний варіант виокремлення функцій релігії, з тією обмовкою, що робиться він скоріше задля демонстрації описових дефініцій функціям, що базуються на попередніх теоретичних розробках, здійснених в межах дослідження.

¹³ *Виговський Л.А.* Вплив постмодерну на характер функціонування релігійного комплексу в сучасних умовах // Українське релігієзнавство. – 2004. – № 2 (30). – С. 30.

Жодним чином не наголошується на вичерпності його переліку. Але саме в методичному плані виокремлення функцій може мати сенс, оскільки надає певну довершеність при розгляді релігійної системи в цілому, особливо при потребі демонстрації обох системних аспектів.

В основі запропонованого нижче варіанту структуризації функцій релігій лежить теоретико-методологічний базис системно-параметричного методу опису релігійної системи та принципи дослідження релігійних феноменів, напрацьовані на базі феноменологічних підходів до релігії. Окрім того, буде запропоновано дві критеріальні схеми структуризації.

По-перше, запропонуємо схему структуризації з огляду на три параметри існування та функціонування релігійної системи, по-друге, – за суб'єкт-об'єктним відношенням в межах зв'язку «людина-сакральне», де під об'єктом, звичайно, матиметься сакральне, а під суб'єктом – релігійна людина. У другому випадку обрані критерії було вирішено позначити за просторовою метафорою «вертикальне-горизонтальне», розуміючи під цим, вертикальність як зріз відношення людини до сакрального в неопосередкованому вимірі, а горизонтальність, як стан суб'єкт-суб'єктного відношення в межах єдиної релігійної системи.

Змішані функції при цьому виступають, як випадок узагальнення неможливості як суто горизонтального відношення, так і суто вертикального, тобто там, де структурні особливості релігійного комплексу вимагають від суб'єкт-суб'єктної взаємодії навантаження сутністю релігії, оскільки без нього залишаться суто соціальними, без прив'язки до релігійного феномену.

У першому випадку за критерій беруться вже визначені параметри релігійної системи по відношенню як до самої себе, так й до інших об'єктів, які можна представити, як системи: до соціальної системи й до індивіда. Зазначимо, що номінації функцій в обох варіантах залишаються однаковими. Номінації подано з огляду найбільш широкого обсягу поняття, тобто поняття, яке максимально включає в себе обсяги понять, схожих явищ за родовою ознакою.

Функції релігії за критеріїв суб'єкт-об'єктного відношення:

1. Вертикальні функції:

а) функція трансцендування (подвоєння). Релігія стверджує існування іншого світу – вищого та кращого (або онтологічно іншого, або принаймні гносеологічно), світу, який має справжній онтологічний статус;

б) функція сакралізації. Цей світ існує тому, що в ньому є прояв світу вищого, і все, що є в цьому світі кращого, не є від світу цього.

2. Горизонтальні функції:

в) легітимуюча функція. Це створення певного морально-етичного «проекту», наприклад, як в зороастризмі: існування є добра думка, добра справа, добре слово¹⁴. Особливо легітимація стосується тих моментів, коли релігійна система утворює точки перетину з іншими соціальними системами, скажімо, державою;

г) інтегруюча функція. Забезпечує об'єднання в єдину спільноту засобами визнання єдиного віровчення, культу та цінностей.

3. Змішані функції (вертикально-горизонтальні):

д) комунікативна функція. Потрібно входити в контакт з вищим світом, з сакральним задля долучення до кращого – це є вертикальний зріз. Горизонтальний полягає у тому, що угруповання, які визнають цінність такої вертикальної комунікації, об'єднуються у цьому та інших прагненнях;

е) компенсаторно-терапевтична функція. Світ вищий нібито заміщує прогалини цього світу та компенсує все те, чого не вистачає.

Тепер представимо ті ж самі функції, але структурованими за критерієм системних параметрів:

1. По відношенню релігійної системи до самої себе:

а) функція трансцендування (подвоєння);

б) функція сакралізації;

2. По відношенню релігійної системи до соціальної:

в) легітимуюча функція;

г) інтегруюча функція;

3. По відношенню релігійної системи до індивіда (системи особистості):

д) комунікативна функція;

е) компенсаторно-терапевтична функція.

Наостанок зазначимо, що запропоновані два варіанти структуризації показують один з найважливіших принципів підходу до вивчення релігії – унікальність релігійних явищ, що впливає з феноменологічної настанови в релігієзнавстві (група функцій 1), тобто власне релігійні функції. Також наголошується відсутність певної головної чи головних функцій релігії, що призводить подібні структури до редукування цілісного характеру релігійної системи. Кожна з виведених функцій може бути піддана подальшому членуванню на підфункції, аспекти певних функцій і т.д., в разі необхідності відповідно до того чи іншого предмету дослідження.

¹⁴ Див.: Религиоведение: Учебное пособие и учебный словарь-минимум по религиоведению. – М., 1998. – С. 300-301.

Наразі маємо досить простий, але логічно необхідний висновок. Існує багато систем, де в кожному випадку відношення між елементами будуть мати власні специфічні властивості, але кожна система має певну основу, тобто сутність, базову структуру, функції.

Цілком зрозуміло, що в кожному окремому випадку застосування цієї моделі для конкретної релігійної системи в конкретному суспільстві буде потребувати певних уточнень, обумовлених історичною та соціокультурною специфікою. Але незважаючи на такі обмеження, видається набагато зручнішим знаходити недоліки стосовно заданих параметрів, бо тоді вони принаймні будуть систематизовані; в іншому ж випадку це будуть поодинокі факти. Власне, теза така: перебудувати схему дослідження легше на вже наявній схемі. Причому, така побудова має носити виключно прикладний характер.

Запропонована аналітична модель покликана поліпшити дослідження конкретних релігій й релігійних феноменів, а також методику структурованого викладу фактичного релігієзнавчого матеріалу з історії релігії, соціології релігії, психології та феноменології релігії.

Olexandra Dzyuba, Vitaliy Khromets

Systematic Dimension of Religion: Theoretical and Methodological Aspects

In the article the theoretical and methodological aspects of religion as a system are explained. It was proved that in order to consider religion as a system, it is recommended to look at this system as the unique phenomenon, that means we need to determine the transcendental reasons (the «conditions of the possibility») of religion. Such conditions of the possibility are basic structural elements of religion, which are the internal aspects of the system. The external aspect of the system is functionality of religion, where functions of religion are considered by the following parameters: in relation to the system itself, the immanent level; in relation to social institutions; in relation to the separate individual. Using these parameters the structure of religion is analyzed and set of elements is determined, which must be included to analytical model as the quantity of elements can vary in respect to the certain parameter.